

переваг в конкурентній боротьбі. В системі нашої вищої освіти бенчмаркінг — кращий спосіб досягнення успіху в умовах обмеженості ресурсів.

Отже, віриться, що існують тисяча і один спосіб створити елітні університети, в яких концентруватиметься науково-педагогічна еліта, які загальними зусиллями побудують елітну державу. Давайте всі проникатимемо такою ідеєю і спільно приймемося вирішувати цю непросту задачу.

Ю. В. Макогон,

Член Ради ТПП України,
д-р екон. наук, професор ДонНУ

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ВИХОДУ УКРАЇНИ І ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ЄВРАЗІЙСЬКІ РИНКИ

Весь трансформаційний період становлення незалежності України пов'язаний з пошуком її місця у світовій системі господарювання і різних міжнародних інтеграційних об'єднаннях, у зв'язку з чим зовнішньоекономічна діяльність країни звертає до себе підвищену увагу економістів. І це закономірно, оскільки Україна займає одне з перших місць у світі по показнику відношення обсягу зовнішньоторговельного обороту до ВВП. Зовнішньоторговельний оборот України практично збігається з її ВВП, а це означає, що вагома частка українського бізнесу так чи інакше зв'язана з зовнішньоекономічними операціями.

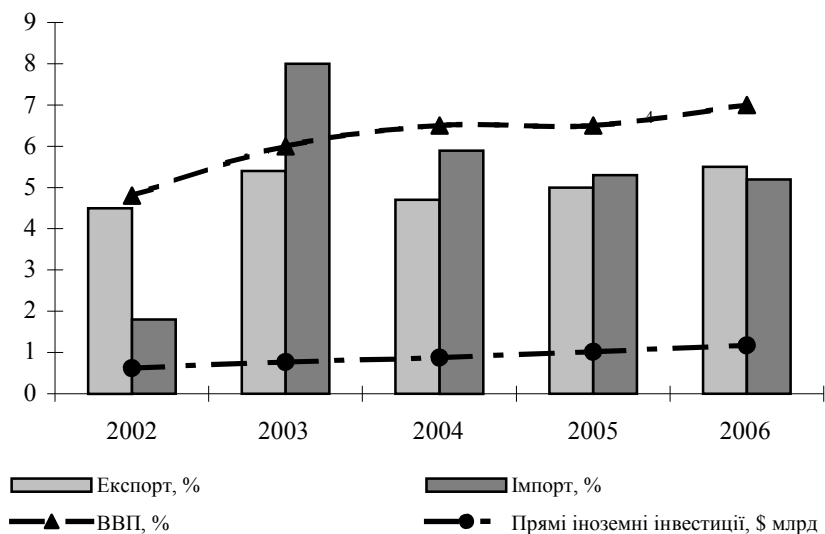

Рис. 1. Співвідношення зовнішньоторговельного обороту і ВВП України в 2002—2006 рр.

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг у 2003 р. склав 51,7 млрд дол. США (у 2002 р. склав 40,2 млрд дол. США), у тому числі експорт — 27,3 (у 2002 р. — 22,0), імпорт — 24,4 (у 2002 р. — 20,6 млрд дол. США). Частка зовнішньоторговельного обороту стосовно ВВП у середньому складає близько 97 %, але в 2003 р. у зв'язку з ростом імпорту частка складає 115 %.

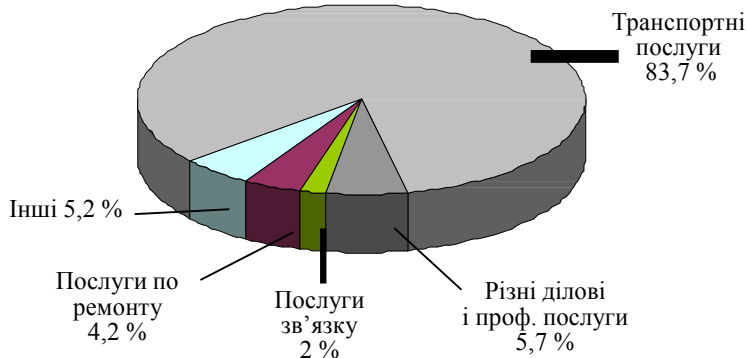

Рис. 2. Діаграма структури експорту послуг України в 2003 р.

Вигідне геополітичне положення України, яка знаходиться на перехресті торгових шляхів між Європою й Азією, і наявність у ній могутнього транспортного комплексу, сприяє її розвитку як транзитної держави.

Зовнішньоторговельні операції проводилися з партнерами 204 країн світу. Порівняно з 2002 р. зовнішньоторговельний оборот у 2003 р. — збільшився на 28 %. Обсяги експорту товарів і послуг у 2003 р. склали — 27,3 млрд дол. США, імпорту — 24,4 млрд дол. і збільшилися порівняно з 2002 р. відповідно на 24,1 % і 34,3%.

Позитивне сальдо склало 2,919 млрд дол. (за 2002 р. — 980 млн. Коефіцієнт покриття імпорту експортом дорівнює 1,12 (за 2002 р. — 1,06). Головними партнерами України в транспортних послугах є країни СНД, ЄС, ЦВЕ і Балтії.

Обсяги експорту зовнішньої торгівлі України товарами за 2003 р. склали 23,1 млрд дол. США, імпорту — 23,02 млрд дол. США, що в порівнянні з 2002 р. зросли відповідно на 28,5% і на 35,6%. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами — 59,4 млн дол.

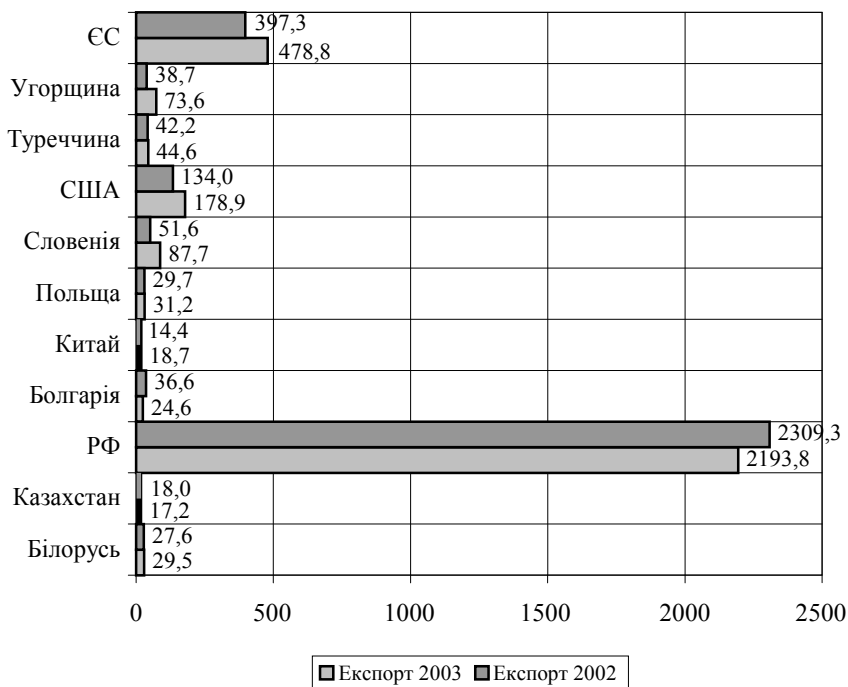

Рис. 3. Географія експорту торгових операцій України в 2003 р.

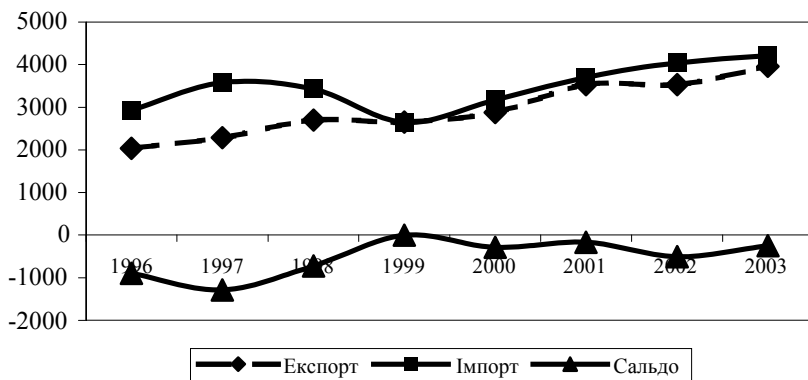

Рис. 4. Динаміка зовнішньої торгівлі між Україною і ЄС, млн дол. США

При цьому варто звернути увагу на досить обмежений вибір видів товарної продукції експорту й імпорту. Дані показують, що основна частка товарного експорту припадає на продукцію чорної металургії, яка виробляє більше 36% загального обсягу промислової продукції і забезпечує майже половину валютних надходжень країни. На підприємствах галузі працює більш 550 тис. осіб.

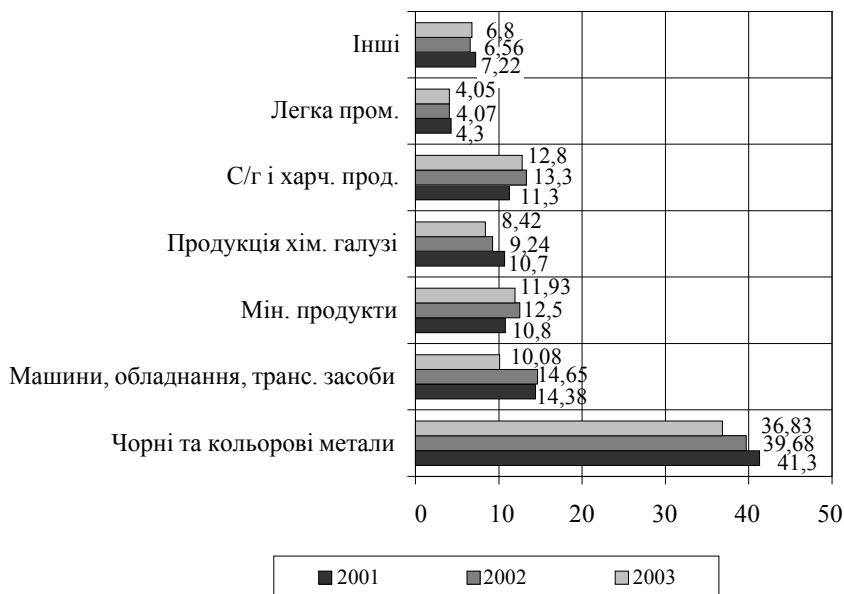

Рис. 5. Товарна структура експорту України в 2001—2003 рр. (%)

Основний продукт світового ринку чорної металургії — сталь. Частка торгівлі сталюю продукцією складає 35% від світового обсягу виплавки сталі. Крім того, 75% виробленої сталі припадає на 10 провідних країн, серед яких Україна займає сьоме місце.

Друге місце в товарній структурі експорту України належить машинобудуванню — 13,2%. Порівняно з металургією в даній галузі економічні показники набагато нижчі. Так, за період з 1990 р. рентабельність машинобудівної продукції зменшилася у 80 разів. У галузевій структурі інвестицій машинобудування займає четверте місце (4%). У

2000 р. вперше за роки незалежності витрати на виробництво одиниці продукції перевищили прибуток від реалізації майже на 10%. У структурі споживання енергетичних ресурсів на машинобудівних підприємствах найбільший обсяг займає електроенергія, що відбивається на собівартості продукції, яка з 1990 р. збільшилася майже в 9 разів. За цей час частина витрат електроенергії в структурі енергетичних витрат виросла з 30 до 55%. Такий стан свідчить про недосконалість діючої системи використання енергетичними ресурсами й обумовлює необхідність оптимізації управління витратами електроенергії в собівартості промислової продукції з метою підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

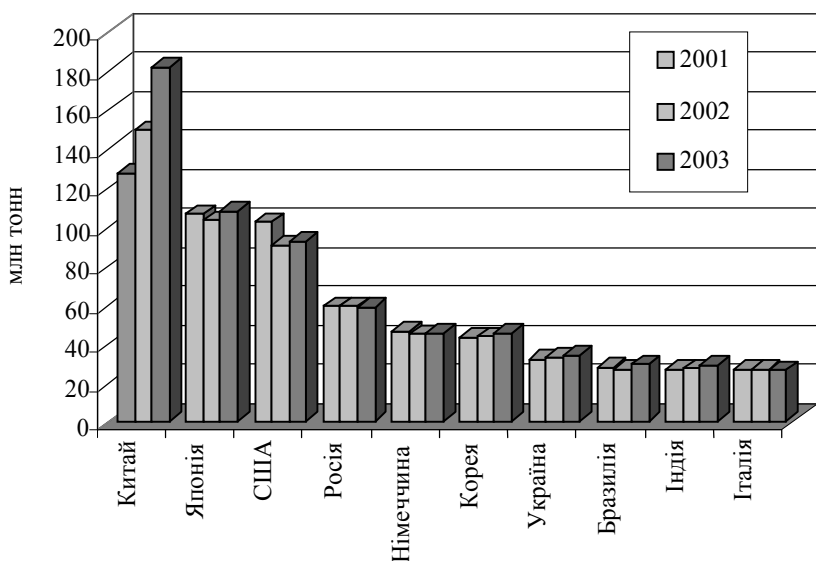

Рис. 6. Найбільші виробники сталі у світі в 2001—2003 рр., млн т

Аналіз динаміки основних макроекономічних показників розвитку України свідчить про посилення промислової орієнтації експорту національної економіки. Далі в статті розглядається розвиток експортного потенціалу Донецької області як провідного регіону України.

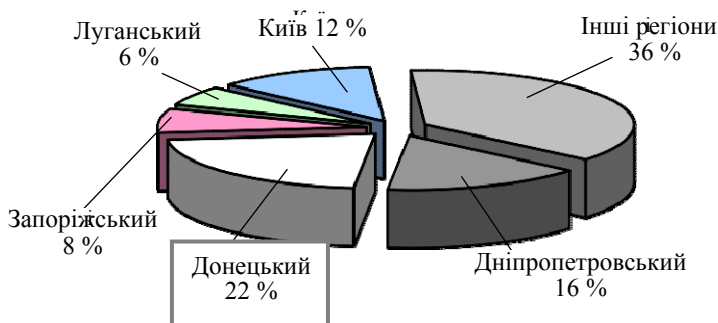

Рис. 7. Обсяг експорту товарів по регіонах України в 2003 р.

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг за 2003 р. склав 6,46 млрд дол. США (у 2002 р. склав 4,5 млрд доларів США), у тому числі експорт — 5,02 млрд дол. США (у 2002 р. експорт — 3,5 млрд дол. США), темп росту — 43%; імпорт 1,44 млрд дол. США (у 2002 р. імпорт — 0,960 млрд дол. США), темп росту — 50%.

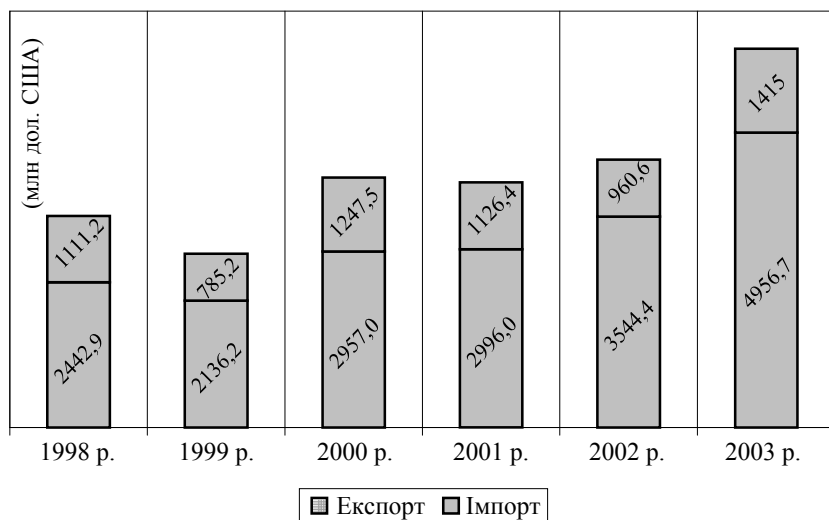

Рис 8. Динаміка зовнішньоторговельного обороту товарів Донецької області

Регіональні темпи росту експорту й імпорту вище, ніж загальнодержавні більш, ніж у 1,5 рази. Позитивне сальдо — 3,58 млрд дол. США (у 2002 р. — 2,6 млрд дол. США).

Експорт товарів здійснювали 864 (у 2002 р. — 845) підприємств і організацій, імпорту — 1260 (у 2002 р. — 1254).

Найбільшими експортерами залишаються ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча», ВАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь», ВАТ «Концерн «Стирол», Корпорація «Індустріальний Союз Донбасу», ВАТ «Єнакіївський металургійний завод», ВАТ «Донецький металургійний завод». Вони забезпечили 2/3 експорту області. Це свідчить про зниження монополії держави в здійсненні експортних операцій та активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств, продукція яких користується попитом на світовому ринку.

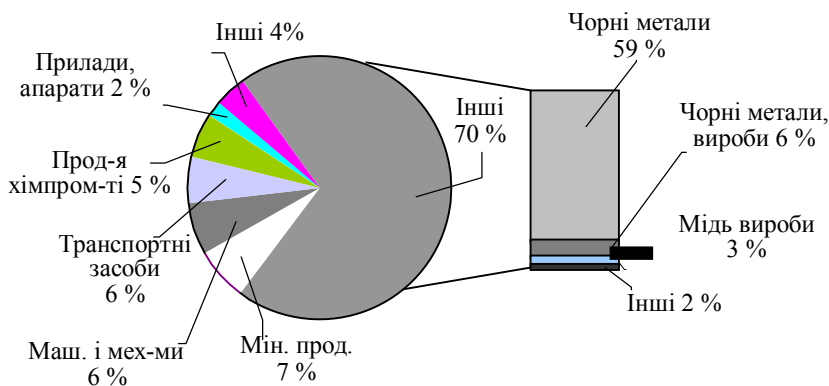

Рис. 9. Структура експорту товарів у Донецькій області в 2003 р., %

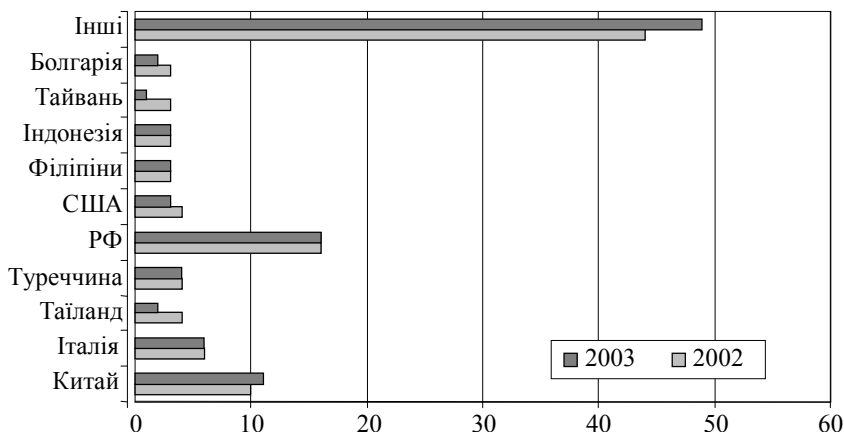

Рис. 10. Географічна структура експортних операцій Донецької області в грошовому виразі в динаміці, %

Частка Донецької області в загальному обсязі іноземних інвестицій складала — 6,5%. У 2003 р. сума збільшення прямих іноземних інвестицій складала 43,18 млн дол. США. Залучення інвестицій в основному здійснювалося за рахунок внесків у формі рухомого та нерухомого майна — 22,27 млн дол. США (51,6 %) і грошових внесків — 19,81 млн. дол. США (45,9%). Загальний внесок ПП в регіон на 01.01.04 р. складає 434,18 млн дол., (рис.11), що складає 92 дол. на одного жителя області.

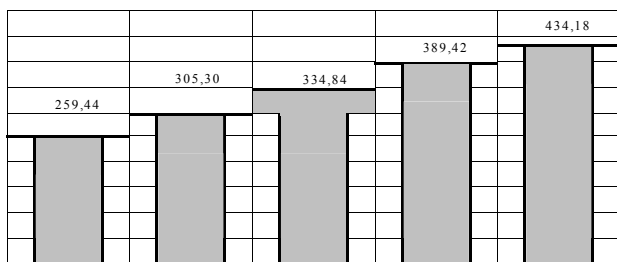

Рис 11. Динаміка прямих іноземних інвестицій у Донецькій області

Зміцненню економіки області в значній мірі сприяє реалізація Закону України «Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області». Радою з питань спеціальних економічних зон і спеціального режиму інвестиційної діяльності в Донецькій області за станом на 1 січня 2004 р. було схвалено до реалізації 209 інвестиційних проектів на загальну суму 3,03 млрд дол. США, у тому числі за 2003 р. — 77 інвестиційних проектів на суму 1,95 млрд дол. США.

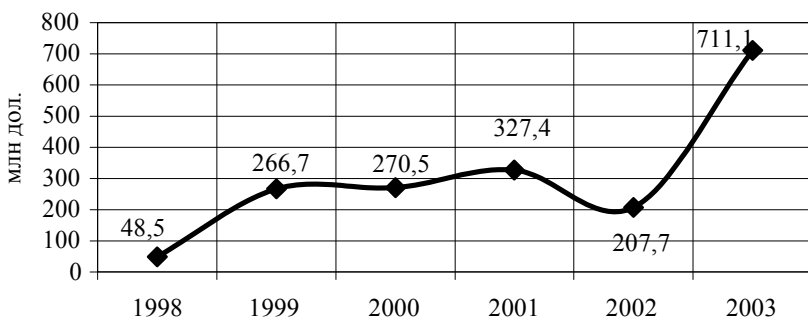

Рис. 12. Динаміка інвестицій у території пріоритетного розвитку в Донецькій області (1998—2003 рр.), млн дол.

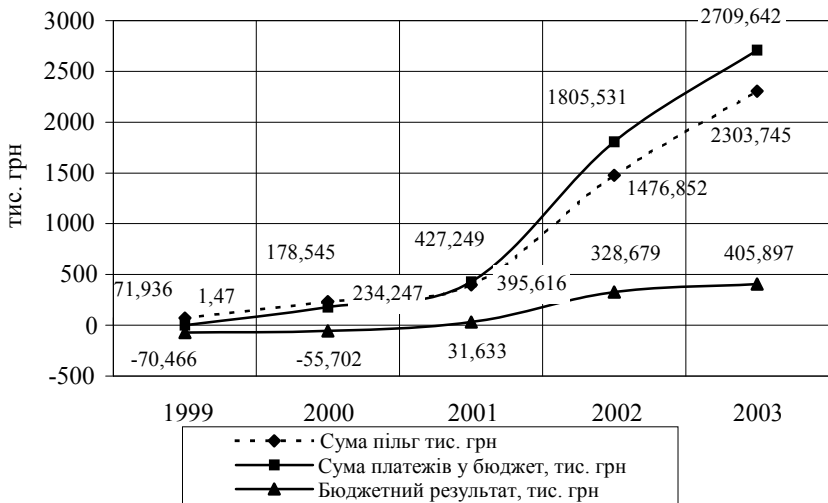

Рис. 13. Динаміка перерахувань до бюджету коштів підприємств, які функціонують у спеціальному режимі інвестування Донецькому регіоні в 1999—2003 рр.

Інтеграція розвивається на основі формування економічних об'єднань країн при тому чи іншому ступені узгодження їхніх національних політик. Тут мова йде про явище економічного регіоналізму.

Розвиток форм регіональної інтеграції (зона вільної торгівлі — митний союз — загальний ринок — економічний союз) в умовах переважно глобальної орієнтації ТНК формує основу для переходу інтернаціоналізації в «полісистемну» стадію.

Тріада світової економіки, у структурі якої знаходяться країни з різним рівнем інтернаціоналізації, трансформується в тріаду системно взаємозалежних національних економік.

Отже, і на стадії глобальної інтернаціоналізації домінуючими залишаються взаємини «національна економіка — транснаціоналізація — регіональна інтеграція».

В умовах полісистемної інтернаціоналізації починає переважати виробництво і розподіл однорідних за типом і якістю товарів та послуг у світовому масштабі, поширюється стандартизація і глобальна раціоналізація виробничо-технічних і маркетингових операцій. Зміцнюють свій вплив

транснаціональні корпорації, які за стратегічною орієнтацією і масштабами діяльності переростають у глобальні. Одночасно в межах зрілих регіональних інтеграційних угруповань формуються економічні зв'язки з пріоритетом наднаціональних інтересів, що сприяє вирівнюванню основних характеристик міжнародних ринків. Відзначимо, що, з одного боку, регіоналізм, підсилюючи ринкову уніфікацію розвитку національних економік країн-учасниць інтеграційних угруповань, прискорює процес глобалізації. Особливо це виявляється в умовах, коли регіональна економічна інтеграція здобуває риси «континентальної». З іншого боку, регіональні інтереси можуть відволікати країни від діяльності за багатосторонніми зобов'язаннями, які виходять за межі інтеграційних угруповань, а «закритий» регіоналізм породжує протекціонізм відносно третіх країн (груп країн).

На етапі переходу від полісистемності до глобалізму об'єктивно зникне сама наука «міжнародні економічні відносини», теорії інтернаціоналізації в їхньому традиційному розумінні вичерпають себе, тому що держава і національна економіка втратять функцію основного структурного елемента світової економіки. Очевидно, людство одержить «інтеграційне» знання для осмислення нових умов життєдіяльності в цілісному світі.

Таким чином, для створення економічного інтеграційного угруповання двох чи декількох країн необхідні певні політико-правові, економічні, соціально — культурні й інфраструктурні умови. З політико-правової точки зору принципове значення мають сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн, що інтегруються.

Ключовими щодо економічних умов інтеграції є наступні критерії: рівень розвитку країн, їхнього ресурсного і технологічного потенціалів; ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, послуг, капіталу і праці; масштаби і перспективи розвитку економічних взаємозв'язків країн і т. д.

В економічному союзі, як вищій формі інтеграції, вільний рух факторів і результатів виробництва доповнюється гармонізацією внутрішньої і зовнішньої економічної політики. У країнах-учасниках функціонує, як правило, єдина грошова одиниця. Економічна природа інтеграційних угруповань і взаємовідносин між їхніми країнами обумовлюють логіку і

наступність у становленні і розвитку форм міжнародної регіональної економічної інтеграції.

Сучасним процесам міжнародної економічної інтеграції властиві певні особливості, а саме:

- динамізм процесів міжнародної економічної інтеграції в цілому, обумовлений як дією об'єктивних факторів, так і «ланцюговою» реакцією країн світу на розвиток окремих інтеграційних угруповань;

- нерівномірність розвитку і реалізації форм міжнародної економічної інтеграції, породжена явними відмінностями економічного розвитку країн і регіонів світу;

- розвиток поряд з інтеграційними дезінтеграційних процесів, що мають глибокі корені в історичних, політичних, економічних і соціальних закономірностях світового розвитку. Ключовими в сучасних дослідженнях стають, таким чином, взаємовідносини «трьох детермінант». Відзначимо, що дослідження проблеми «транснаціоналізація — національна економіка» є традиційними для сучасної економічної науки. Зокрема, це стосується впливу ТНК на економіку країни базування і приймаючих країн, регулювання діяльності ТНК на національному і міжнародному рівнях.

У контексті нашого дослідження важливо відзначити, що економічна влада держави над підприємствами слабшає, коли такі економічні суб'єкти, як ТНК, одержують дійсну незалежність від своїх урядів.

Найбільший інтерес представляє досвід в області інтеграції країн Європейського союзу, з яким України має тісні торговельно-економічні відносини, уклала Угоду про партнерство і співробітництво, що передбачає багато форм економічної взаємодії, у тому числі у сфері сприяння реформуванню її господарства.

ЄС є найбільш досконалим у даний час на континенті інтеграційним об'єднанням вищого ступеня інтеграції. Україна, починаючи з 1994 р., активно будує свої відносини з ЄС. Протягом цього періоду сформувалися різні структури, що сприяють інтеграції України в ЄС.

Як свідчать дані соціологічного опитування, проведеного Центром соціального прогнозування, створення Єдиного Економічного Простору схвалюють 61,9 % респондентів, а вступ України в ЄС — 64,5%. Крім того, 35,2% вважають, що можливе одночасне членство України й у ЄС, і в ЄП, 35,4% негативно оцінюють цю імовірність.

Позитивними наслідками вступу в ЄС 75% респондентів називали введення безвізового режиму, 67% — створення зони вільної торгівлі і 63% — прихід в Україну європейського капіталу. Позитивними наслідками вступу України в ЄП учасники опитування назвали створення зони вільної торгівлі (37,4%), створення митного союзу (30,4%). В опитуванні брало участь 1364 респондента в 58 населених пункту України. Погрішність вибірки не перевищує 2,3%.

Таким чином, це дозволяє визначити основні напрямки інтеграції України вже не тільки в рамках європейського континентального ринку, але і з урахуванням розвитку тісних контактів з азіатськими державами.

Найбільші перспективи науково-технічного співробітництва в рамках ЄП Україна бачить у поглибленні зв'язків з Російською Федерацією, з якою у 1995 р. було підписано Угоду про співробітництво в області культури, науки й освіти, а в 1996 р. — Угоду про науково-технічне співробітництво.

Як приклад успішного україно-російського співробітництва можна привести проект «Морський старт», програму «Дніпро», «Космотрас», пов'язані з космічною технікою, розробку літаків Ан-140 і Ан-70, проекти у сфері нових технологій, зокрема в напрямку «Нанофізика і нанотехнології» та ін.

Це вже дало позитивні результати. У травні 2004 р. Авіаційний науково-технічний комплекс імені О. К. Антонова (Київ) оголосив про намір брати участь у тендері НАТО на оренду транспортного літака Ан-124-100 («Руслан»). Презентація «Руслана» відбулася в аеропорті Шенефельд (Берлін, Німеччина) у рамках Міжнародного авіаційного салону ILA-2004. Тендер передбачає можливість оренди терміном на 7—9 років 20—30 літаків Boeing C-17 Globemaster чи 10—15 «Русланів».

Програмою Кабінету Міністрів України «Відкритість. Дієвість. Результативність» відповідно до Послання Президента України до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002—2011 рік» у параграфі 3.6 розд. 3 пропонуються напрямки активізації міжнародного співробітництва.

Важливе значення для України сьогодні має Організація Чорноморського Економічного Співробітництва (ОЧЕС) — перше велике інтеграційне об'єднання, що об'єднало держави, які розвивалися донедавна за різними економічними моделями. Тут необхідно відзначити, що в ЧЕС колишні республіки СРСР вперше інтегрувалися без явного домінування Росії.

З метою додання нового імпульсу інтенсифікації економічного співробітництва з традиційними партнерами Україною підписані документи про формування Єдиного Економічного Простору з Росією, Білорусією і Казахстаном.

Одночасно з цим створювалися умови для розширення і закріплення позицій України на зовнішніх ринках:

- погоджено 95% тарифних пропозицій України з державами-членами Робочої групи по розгляду заявки України про вступ у СОТ;
- підписано двосторонні протоколи про вступ на ринки товарів і послуг з ЄС, Болгарією (всього 15 протоколів).

Проведення економічних реформ, посилення політичного діалогу, розширення галузевого співробітництва (енергетичного, транспортного, космічного та ін.) буде сприяти прискоренню інтеграції України у світовий економічний простір.

Основними задачами ж на сучасному етапі, що повинні бути вирішені якомога швидше, є створення відповідної бази для придбання Україною рівноправного членства в ЄС, вступ у СОТ й одночасне посилення інтеграції в рамках СЕП.

Література

1. *Близнюк А. М.* Про стратегічні перспективи міжнародного співробітництва і розвитку міждержавних відносин України / Старопромислові регіони західної і східної Європи в умовах інтеграції. Збірник наукових праць. — Донецьк: ДонНУ — 2003. С. 6—14. Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи: Монографія. / Чумаченко М. Г., Аптекар С. С., Білопольський М. Г. та ін. — Донецьк. — «Південно-Схід, Лтд». — 2003. — 292 с.

2. *Makogon Y., Khadzhinov I.* About the problems in coal mining industry of Donetsk Oblast/ — Conference 2001: Conforting Change North East England and East European Coal Fields. — Nov. 2001. — P. 210—221.

3. *Макогон Ю. В.* Роль і значення участі України в ЧЕС і ГУУАМ у рамках її інтеграції у світове господарство/ Проблеми і перспективи розвитку співробітництва між країнами Південно-Східної Європи в рамках Чорноморського економічного співробітництва і ГУУАМ. Збірник наукових праць. — Донецьк: ДонНУ, 2003.—519 с.

4. Основні проблеми розвитку вугільної галузі і регіону Донбасу. Короткий звіт./Світовий банк. — 2003. — С. 8.

5. Статистичний щорічник Донецької області за 2002 рік. / Донецьке обласне управління статистики. — Донецьк. — 2003. — 370 с.

6. *Stopford J. M., Dunning J. II. Multinationals: Company Performance and Global Trends. — L., 1984.*

ІНТЕГРАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

А. М. Поручник,

д-р екон наук, професор КНЕУ

Л. Л. Антонюк,

д-р екон. наук, доцент КНЕУ

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Домінуючою тенденцією розвитку світового господарства на рубежі ХХ—ХХІ століть стала його глобалізація, багатовимірний прояв якої виявляється через зростання масштабів та динамізацію міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технологій. З одного боку, це викликає максимальне зближення національних економік, їхнє взаємопереплетіння і навіть зрощення, а з другого — посилення міждержавних та міжблокових протиріч та посилення конкурентної боротьби між суб'єктами міжнародних економічних відносин на регіональному, субрегіональному та глобальному рівнях. Загострення міжнародних суперечностей та диверсифікація форм і методів конкуренції на світових ринках обумовлені, насамперед, нерівномірністю економічного та соціального розвитку, який проявляється в диспропорційності розвитку не тільки окремих країн, але й регіонів та галузей через різношвидкісне нагромадження капіталу. Незважаючи на зусилля світових та міждержавних регулятивних інституцій щодо пом'якшення та усунення міжнародних суперечностей, досягти гармонізації інтересів різних суб'єктів міжнародних економічних відносин не вдається і конкурентні сутички між ними періодично спалахують з новою силою. За цих умов формування та реалізація ефективних конкурентних стратегій міжнародними компаніями та державами заради забезпечення свого високого конкурентного статусу є пріоритетним завданням у міжнародній політиці практично всіх розвинених країн світу.